

การค้าของรัฐดินแดนตอนใน: ตรวจสอบความคิดเรื่องรัฐจารีต และความสำคัญของการค้า¹

Trade in the Hinterland of Peninsula
Southeast Asia: Examining the Idea of
Pre-modern State and Trade Emphasis

วราภรณ์ เรืองศรี²
Waraporn Ruangsri

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ต้องการตรวจสอบประเด็นสำคัญ 4 เรื่อง คือ (1) การทำความเข้าใจเกี่ยวกับมโนทัศน์ว่าด้วยรัฐก่อนสมัยใหม่ (Pre-modern State) (2) ข้อสังเกตในเชิงมโนทัศน์ผ่านการศึกษาเรื่องคาราวานการค้าของรัฐดินแดนตอนใน (3) บริบทของการปรับเปลี่ยนเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ของสยามและการผนวกดินแดนประเทศราช ซึ่งนำไปสู่ตัวแสดง (Actors) ใหม่ๆ ในอาณาบริเวณที่ถูกผนวกรวมเหล่านี้ และ (4) กลับไปตรวจสอบความคิดว่าด้วยรัฐก่อนสมัยใหม่ผ่านมิติทางการค้า

การที่ผู้ศึกษาเลือกนำเสนอผ่านสี่ประเด็นนี้จะนำไปสู่การสร้าง
ความเข้าใจเกี่ยวกับรัฐก่อนสมัยใหม่ในมิติที่ต่างออกไป กล่าวคือ

การค้าไม่เพียงเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับคนทุกกลุ่ม ทุกชั้น เพศ วัย แต่ยังเป็นเงื่อนไขในการอธิบายกระบวนการก่อรูปและการดำรงอยู่ของรัฐจารีต ทั้งนี้เพราะการอธิบายผ่านความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ จำเป็นต้องหาแนวทางการอธิบายรูปแบบอื่นที่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนอย่างลึกซึ้ง

การค้าของรัฐดินแดนตอนในมีปัจจัยภายในที่สำคัญเกี่ยวกับเงื่อนไขทางกายภาพ โดยทั่วไป ข้อจำกัดในเรื่องดังกล่าวถูกอธิบายไปในทางที่ว่ากรรมนาคมที่ยากลำบากทำให้การขยายตัวทางการค้าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ทั้งการนำสินค้ามาสู่ตลาดและการเข้าถึงสินค้าในส่วนของผู้บริโภค เงื่อนไขทางกายภาพดังกล่าวยังถูกนำไปสัมพันธ์กับการเกิดรัฐและการขยายอำนาจ การรวมอำนาจรัฐ ประเด็นที่น่าสนใจคือ ข้อจำกัดทั้งเรื่องการค้าและการเกิดรัฐที่สัมพันธ์กับปัจจัยทางกายภาพไม่เคยถูกตั้งคำถามว่า ภายใต้อำนาจดังกล่าวรัฐดินแดนตอนในหรือรวมถึงกลุ่มคนในอาณาบริเวณแถบนี้ได้พัฒนากลไกการจัดการความสัมพันธ์แบบอื่นขึ้นมาใช้หรือไม่ อย่างไร ซึ่งหากขยายความออกไป กลไกดังกล่าวอาจมีส่วนในการลดข้อจำกัดในข้างต้นและสามารถนำไปสู่การอธิบายรูปแบบของการขยายตัวของผู้คน เมือง และรัฐได้

การตรวจสอบความคิดในบทความชิ้นนี้จึงจำเป็นต้องศึกษาประเด็นเรื่องการค้าที่ก้าวพ้นจากมิติทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวและหันมาพิจารณาเชื่อมโยงกับมิติทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองไปด้วยพร้อมกัน ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเค้าร่างความเปลี่ยนแปลงของรัฐก่อนสมัยใหม่หรือรัฐแบบจารีตไปสู่การก่อตัวของรัฐสมัยใหม่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ผ่านสมมติฐานในข้างต้นนั้น แท้จริงก็คือการหันกลับมาพิจารณาในทัศนะว่าด้วยรัฐก่อนสมัยใหม่อีกครั้งเพื่อเป็นฐานคำอธิบายความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ต่างไปจากมโนทัศน์เดิมๆ นั่นเอง

คำสำคัญ : รัฐก่อนสมัยใหม่ การค้า การปรับเปลี่ยนเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่

Abstract

This paper is intended to investigate these four important issues: (1) understanding paradigms of the pre-modern state (2) remarking on the paradigms through the study of caravan trade (3) changes to and context of the nation state and annexation of a tributary state of Siam which exhibited a new actor in this area, and (4) return to investigate the idea of the pre-modern state through trade activity.

These four issues change some of the previous understanding about the pre-modern state. Trade is not only related to all people, classes and genders, but is also a condition to explain the formation and existence of the pre-modern state. However, because structural explanation is not sufficient, it is necessary to find another relation which is closer to livelihoods of people.

For the most part, obstructive conditions, geography and environment of the inland state were used to explain impediments to trade. However, this does not address what mechanisms the state develops to manage these problems.

The investigation in this paper needs to go beyond the economic determinate and make the connection with socio-cultural and political dimensions. This study of the transformation from pre-modern state to modern state begins with an assumption that reconsideration of the Pre-modern state paradigm is needed to bring about a fundamental explanation of the change that differs from the old paradigm.

Keywords : pre-modern state, trade, transformation to modern state

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ว่าด้วยรัฐก่อนสมัยใหม่ (Pre-modern State)³

ก่อนเข้าสู่ประเด็นว่าด้วยข้อสังเกตในเชิงมโนทัศน์ผ่านการศึกษาเรื่องการบริหารการค้ำของรัฐบาลดินแดนตอนใน อาจสรุปกระบวนทัศน์ว่าด้วยรัฐก่อนสมัยใหม่ได้กว้างๆ ดังต่อไปนี้

(1.1) การอธิบายโดยให้ความสำคัญกับรัฐในฐานะศูนย์กลาง

กลุ่มที่อธิบายผ่านการให้ความสำคัญกับรัฐในฐานะศูนย์กลาง กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับ “มณฑล”, “รัฐราชวงศ์”, “รูปแบบสังคมพลังน้ำ” กล่าวคือ รัฐเปรียบได้กับศูนย์กลางของอำนาจทั้งในทางสัญลักษณ์ อำนาจทางการเมือง หมายถึงการควบคุมกำลังพล และอำนาจในการจัดสรรทรัพยากร หมายถึงการควบคุมส่วยอากร และอื่นๆ

แม้ว่าอำนาจรัฐสมัยจารีตมีข้อจำกัดในการรวมศูนย์อำนาจ ทว่าแนวคิดต่อการมองรัฐในฐานะศูนย์กลางย่อมทำให้ชีวิตของผู้คนชั้นธรรมดาสามัญได้แยกขาดจากรัฐ ทว่าสัมพันธ์กันในทุกทางใดทางหนึ่งเสมอ

(1.2) การอธิบายโดยให้ความสำคัญกับกลุ่มชนและความสัมพันธ์กับรัฐเป็นไปอย่างจำกัด

แนวคิดที่อธิบายเรื่องนี้ เช่น วิธีการผลิตแบบเอเชีย ซึ่งเน้นหนักไปที่ชีวิตความเป็นอยู่ของคนชั้นธรรมดาสามัญที่ค่อนข้างเป็นอิสระจากรัฐ โดยแนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการก่อรูปของรัฐที่สัมพันธ์กับการเป็นสมุทรวรรัฐ หรือรัฐเมืองท่าต่างๆ รวมถึงลักษณะที่โดดเด่นในวิธีการผลิต เช่น การทำนาหลุ่ม แนวคิดนี้เห็นการค้าและการแลกเปลี่ยนค่อนข้างเป็นไปอย่างจำกัด และส่วนเกินที่ได้จากการผลิตล้วนเป็นไปเพื่อผดุงอำนาจของกษัตริย์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ผูกขาดการค้าทางทะเล

จากแนวคิดที่ว่าด้วยรัฐจารีต อาจสรุปได้กว้างๆ 2 ประเด็น คือ

1. อำนาจของรัฐจารีตมีอาณาบริเวณไม่แน่ชัด โดยทั่วไปมีความเข้มข้นบริเวณศูนย์กลางอำนาจ ปริมาณพลของการแผ่ขยายอำนาจค่อนข้างยืดหยุ่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรายล้อมขึ้นอยู่กับกรยึดโยงความสัมพันธ์เป็นเรื่อยๆ ไป อาทิ ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนา ความเชื่อ การค้าการแลกเปลี่ยน ฯลฯ
2. คนธรรมดาสามัญมิได้สัมพันธ์กับรัฐโดยตรง แต่ผ่านโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบลำดับชั้น ซึ่งการควบคุมกำลังคนเป็นหัวใจสำคัญของรัฐจารีต และยังสัมพันธ์กับเรื่องการผลิต การเก็บส่วย อากร และการใช้แรงงานในกิจกรรมต่างๆ ของรัฐที่ทอนอำนาจมาสู่เจ้าขุนมูลนายเป็นทอดๆ

ข้อสังเกตในเชิงมโนทัศน์ของรัฐจารีตผ่านการศึกษา การวางการค้าของรัฐดินแดนตอนใน

ประเด็นที่ต้องการตั้งข้อสังเกตคือ การศึกษารัฐสมัยจารีตแทบมิได้ให้ความสำคัญกับ “การค้า” ยกเว้น การค้าของกษัตริย์หรือกลุ่มชนชั้นนำ การค้าระหว่างรัฐต่อรัฐ ซึ่งทั้งหมดนี้มุ่งไปที่รัฐเมืองท่าทั้งสิ้น ประเด็นที่กล่าวมานี้เป็นข้อจำกัดในเรื่องวิธีคิด กล่าวคือ หากศึกษาการค้าเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจ จะพบว่าการค้าที่อยู่พื้นบริเวณเมืองท่าเข้าไปแทบไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเท็จจริงบางประการ อาทิ การผลิตเป็นไปอย่างจำกัด การแลกเปลี่ยนเน้นการแลกเปลี่ยนค้าต่อสินค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อตอบสนองการยังชีพมากกว่าการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือย หรือสินค้าที่มีมูลค่าสูง ในเรื่องหลังนี้จะพบว่าไม่จริงเสมอไป ดังปรากฏหลักฐานจำพวกโบราณวัตถุหลายแห่ง สินค้าที่ใช้ในพิธีกรรมหรือสินค้าที่มีไว้เพื่อแสดงสถานภาพของผู้ครอบครองมีมาแต่โบราณ อาทิ กลองมโหระทึก เครื่องปั้น เครื่องประดับ (สมจิตร, 2513, อัญชลี, 2548)

ทำไมต้องศึกษาการค้าของรัฐดินแดนตอนใน? อันที่จริง มีเหตุผลหลายประการที่เดียวที่จำเป็นต้องศึกษาการค้าในมิติที่กว้างกว่าประเด็นทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะการค้าเข้าไปสัมพันธ์กับมิติอื่นที่อาจนำไปสู่การตั้งประเด็นต่างๆ ได้แก่

1) การอธิบายเรื่องกระบวนการก่อรูปของรัฐจารีต โดยอิงกับปัจจัยอื่นๆ ที่มากกว่าการใช้อำนาจรัฐผ่านกลไกเรื่องการควบคุมกำลังและมิติทางสังคม วัฒนธรรม ที่จำกัดไว้เฉพาะเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อและศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่า “การค้า” (ที่มีได้หมายความว่าเฉพาะการค้าของกษัตริย์ และการค้าระหว่างรัฐ) เป็นสิ่งที่สัมพันธ์และดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน และไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับอำนาจและการควบคุมจากรัฐเท่านั้น ตรงกันข้าม สำหรับการค้าก่อนสมัยใหม่ การปล่อยให้ผู้คนและสินค้าได้เคลื่อนย้ายโดยสะดวกเป็นเรื่องสำคัญที่สุด การควบคุมไม่ว่าจะผ่านเรื่องภาษีหรือค่าธรรมเนียมต้องระวังไม่ให้เกิดผลกระทบต่อคนที่มาใช้ตลาดเกินไป เพราะนั่นย่อมนำมาสู่ผลเสียภายในภาพรวม ในงานศึกษาของ มาซูฮารา, โยชิยุกิ (2546) ได้พยายามพูดถึงการค้าของรัฐดินแดนตอนใน บทบาทของตลาดการค้าระหว่างเมืองที่ทำหน้าที่ในการเคลื่อนย้ายสินค้าเป็นทอดๆ และมีนัยของการยืดโยงเครือข่ายความสัมพันธ์ของเมืองภายใต้อาณาจักรล้านช้าง อย่างไรก็ตามมาซูฮารามีได้เน้นประเด็นเรื่องการค้าที่สัมพันธ์กับมิติอื่นมากนัก

2) เมื่อศึกษาการค้าของรัฐดินแดนตอนใน โดยเฉพาะการค้าแบบคาราวานจะพบว่า การค้าไม่เพียงเป็นสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน แต่ยังมีส่วนที่สัมพันธ์กับมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไปด้วยพร้อมกัน ดังจะแสดงผ่านตัวแปรที่สำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ ตลาด กลุ่มคน และสินค้า

ตลาด

โดยทั่วไปตลาดการค้าใช้ไปในความหมายของสถานที่เพื่อการแลกเปลี่ยน ซื้อ-ขายสินค้า ตลาดการค้าของล้านนามักใช้บริเวณลานโล่ง

หรือช่วง ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัด หรือพื้นที่กลางเมือง ลักษณะสำคัญของตลาดคือต้องเป็นจุดที่คนเข้าถึงได้โดยสะดวก และพบว่าการกำหนดให้พื้นที่ใดเป็นตลาดนั้นมีใช้ปัจจัยสำคัญเท่ากับว่าตลาดแห่งนั้นได้รับความนิยมจากผู้ซื้อหรือไม่ ส่วนหลังนี้ต่างหากที่จะกลายเป็นเงื่อนไขให้ตลาดบางแห่งกลายเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญ และดึงดูดผู้คนและสินค้าเข้ามา

นอกจากเป็นพื้นที่สำหรับการค้าและการแลกเปลี่ยนแล้ว เราอาจพิจารณา “ตลาด” ในฐานะพื้นที่ทางการเมือง ในมุมของรัฐ ตลาดไม่เพียงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการตั้งเมือง แต่ยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐในการเก็บภาษี ตลาดย่อยที่อยู่ห่างไกลอำนาจรัฐ การเก็บภาษีเป็นเรื่องของเจ้าเมืองและเจ้าของตลาด **ทว่าตลาดเป็นพื้นที่ทางการเมืองโดยตัวของมันเอง** เนื่องจากเป็นที่รวมของผู้คนและสินค้า รัฐจึงอาศัยพื้นที่นี้ในการเข้าไปสอดส่อง โดยเฉพาะรัฐดินแดนตอนในที่ไม่สามารถรวมศูนย์อำนาจหรือควบคุมกำลังคนและทรัพยากรได้อย่างแท้จริง ตลาดซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทั้ง “คน” และ “สินค้า” ปรากฏตัวขึ้นพร้อมกัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง สามารถสืบเสาะต่อไปได้ว่าคนกลุ่มไหนเดินทางมาจากที่ใด มีสินค้าหรือทรัพยากรใดในถิ่นฐานนั้น อันอาจกล่าวได้ว่าเป็นการควบคุมทางอ้อมของรัฐได้ทางหนึ่ง

กรณีข้อพิพาทที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ในกฎหมายโบราณล้านนาที่ล้วนเกี่ยวข้องกับการลักทรัพย์ มักบันทึกการสอบสวนใต้ถามพยานที่อยู่ในตลาด โดยเฉพาะเมื่อสามารถหาสินค้าที่เป็นต้นตอของปัญหาพบจะสืบสาวย้อนกลับไปได้ว่าใครคือผู้ที่นำมาขาย หรือการปลอมเงินตราก็พบว่าเมื่อแต่โบราณ ซึ่งการได้ส่วนส่วนใหญ่จะมีการสอบปากคำพยานและมักพบว่าตลาดเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจ มักถูกจับจ้อง ฉะนั้นคดีที่เกิดขึ้นในตลาดมักมีพยานรู้เห็นจำนวนมาก โดยการสรุปคดีแต่ละเรื่องนั้นจะระบุตอนท้ายว่า “รู้ได้อย่างไรว่าผิด” จากนั้นก็จะมีการผูกเรื่องอย่างละเอียดลออ (มณี, 2518)

ตลาดในระบบคิดของกลุ่มชนชาติไต-ไทและอาจรวมถึงกลุ่มคนที่ติดต่อสัมพันธ์กัน เป็นลักษณะของตลาดนัดหมุนเวียน ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันในแต่ละแห่ง การนับตลาดครบหนึ่งรอบจะเรียก “หนึ่งกาต” เช่น ตลาดนัดของไทยใหญ่ (กาตเงี้ยว) รอบหนึ่งมีห้าวัน วันก่อนกาตเรียก “วันตุ้ม” ถึงวันกาตเรียก “วันกาต หลังวันกาตเรียก “วันว้ายกาต” วันที่สี่เรียก “วันกาตเจียง” วันที่ห้าเรียก “วันหาดกาต” ตลาดของไตลื้อที่สิบสองปันนาก็มีชื่อเรียกกาตลักษณะนี้เช่นกัน คือ กาตหลวง กาตใหม่ กาตทิน กาตหนองฮอย (กัญญา, 2544) น่าสนใจว่าตลาดแต่ละแห่งนั้นเอื้อต่อการค้าสินค้าเฉพาะอย่างเป็นสำคัญ หรือความโดดเด่นของตลาดแต่ละแห่งแตกต่างกัน เช่น ตลาดบางแห่งเป็นที่รู้กันว่ามีของปามายา หรือบางแห่งมีการนัดชุมนุมของพวกพ่อค้าปศุสัตว์ เป็นต้น ระบบการนับวันเข้าตลาดก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะเป็นเสมือนข้อตกลงร่วมกันของคนใช้ตลาด การเวียนตลาดไปยังที่ต่างๆ ไม่เพียงเอื้อให้สินค้าที่ยากต่อการขนส่งได้มาถึงตลาดโดยง่าย ยังเอื้อให้กับพ่อค้าและคนทั่วไปได้มีเวลาในการเดินทางซึ่งต้องใช้เวลานั่นเอง ในสำนวนและสุภาษิตไทย เช่น (2528) แสดงให้เห็นว่าการเข้ากาตไม่เพียงเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับกลุ่มคนไต/ไท ทว่ายังเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม เพราะมีการนำไปเปรียบเปรยกับการเข้าวัด เช่น “วันกาตกับทอง (รู้) วันวัดวันจอกกับรู้” คล้ายเป็นคำกล่าวในเชิงตำหนิว่ามีได้ให้ความสำคัญหรือใส่ใจกับเรื่องที่ควรรู้ เป็นต้น

หากศึกษาตลาดในมิติทางการเมืองที่นอกเหนือจากการสอดคล้องของรัฐแล้ว ยังพบว่าการเชื่อมโยงของตลาดจากขนาดย่อมที่ลดหลั่นกันไปสู่ตลาดใหญ่ ซึ่งโดยมากตั้งอยู่ในเมืองนั้นเป็นเสมือนเครือข่ายที่ยึดโยงมิติความสัมพันธ์ของผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน และน่าเชื่อได้ว่าสายความสัมพันธ์นี้น่าจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการก่อรูปของรัฐก่อนสมัยใหม่ด้วย ประเด็นนี้ยังสามารถตอบคำถามที่เกี่ยวข้องได้อีกทางหนึ่งคือ ศูนย์กลางการค้าหรือศูนย์กลางอำนาจรัฐสมัยจารีตนั้นขยายขอบเขตซ้อนทับกันเสมอ เนื่องจากยังไม่มีความคิดเรื่องเขตแดนที่

ชัดเจน จะเห็นว่าแม้แต่เมืองที่อยู่ระหว่างรัฐใหญ่ก็ยังมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมผู้คนและสินค้า เช่น เมืองฝาง เมืองสาต เมืองสิงห์ ฯลฯ เมืองเหล่านี้เชื่อมกับศูนย์กลางการค้าขนาดใหญ่มากกว่าหนึ่งแห่ง เป็นต้น

กลุ่มคน

เหตุที่ใช้คำว่ากลุ่มคน เนื่องจากต้องการเลี่ยงคำว่า “กลุ่มชาติพันธุ์” เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน เพราะ “กลุ่มชาติพันธุ์” เป็นคำที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการถือกำเนิดของรัฐชาติสมัยใหม่และการเข้ามาของอาณานิคม อีกทั้งในปัจจุบันยังมีแนวคิดในการจำแนกคนออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างหลากหลาย ทว่า ในบทความนี้ต้องการแยกแยะกลุ่มคนในรัฐแบบจารีตให้เห็นกว้างๆ ว่ามีความแตกต่างกันทางชนชาติและภาษาอยู่ ฉะนั้นการดำรงเป็นพื้นที่ศึกษาที่น่าสนใจในการศึกษาปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคน การแลกเปลี่ยนหยิบบัณฑิตทางสังคม วัฒนธรรม และการให้ความหมายของคนแต่ละกลุ่มที่มีต่อกัน ในเรื่องนี้เป็นประเด็นที่ค่อนข้างซับซ้อน เนื่องจากยังสัมพันธ์กับประเภทของสินค้าที่มีเรื่องการให้คุณค่าความหมายเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย วิธีการผลิตที่แตกต่างกันของคนในพื้นที่กลุ่มและคนบนดอย เรื่องของการแต่งกายและวิถีชีวิต

การค้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มคนมาแต่โบราณ ส่วนหนึ่งสะท้อนผ่านเรื่องเล่าที่คนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดอธิบายตัวเองและคนอื่น ดังปรากฏในตำนาน และนิทานพื้นบ้านเรื่องต่างๆ เรื่องราวความเป็นมาของบ้านเมือง และความเชื่อ เหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นบนพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนแทบทั้งสิ้น ที่น่าสนใจคือเรื่องที่มีการเล่าปากต่อปากอย่างเพลงกล่อมเด็ก มักพูดถึงเรื่องการไปทำงานนอกบ้านของพ่อแม่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการค้า เช่น “อีพ่อค้าครั้ง อีแม่ค้าเกลือ” และมองเห็นบทบาทของผู้หญิงค่อนข้างชัดเจน เช่น “แม่ไปตลาดเนื้อเจ้า ไปเซาะบ่าแดง บ่าเต้า หัวเข้าโพด บ่าพร้าว เข้าโพด มาไว้ซอนเจ้า...” (บ.24, น.18) เรื่องการซื้อขายที่ได้ของไม่ดีหรือไม่ถูกใจก็เช่น “ซื้อผ้า

ได้ผ้าตีนกุด (ขาดไป) ซื้อมัน (มั่ง) ได้สุดตีนหั้น (ขายมันเงินหรือมันสั้น)
ซื้อมัน (ผ้าถุง) ได้ชิ้นตีนแดง ถ้ามันแพง สองบาทเก็ง” และ

“อ้อ อ้อ จา	พอนายไปตางหน้า
แม่นายไปนอกบ้าน	เก็บ <u>บ่า</u> ปานใส่ถง
เก็บลูกก่งใส่ซ้า	เก็บ <u>บ่า</u> ห้าใส่ปก
หน่วยหนึ่งเอาไว่กินเมื่อแลง	หน่วยหนึ่งเอาไว่ขายแลกเข้า
หน่วยหนึ่งเอาไว่เป็นเพื่อนเจ้า	ว่า อ้อ อ้อ จา”

(พรรณเพ็ญ, ลมูล และรัชณี, 2540)

กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับพื้นที่การค้านี้มีหลายกลุ่ม นอกจากประเด็นเรื่องความหลากหลายของชนชาติและภาษาแล้วจะพบว่า การค้าในตลาดย่อยภายในหมู่บ้านผู้หญิงคือกลุ่มที่มีบทบาทค่อนข้างเด่นชัด และเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต คือเตรียมของไปขายตลาดตอนเย็น ไปเข้าตลาดตอนเช้า พอเริ่มสายจึงกลับบ้านเพื่อเตรียมสำหรับกับข้าวให้กับสมาชิกในครอบครัว ขณะที่การค้าระหว่างเมืองจะเห็นบทบาทของผู้ชายมากกว่า การค้าระหว่างเมืองมิใช่การค้าประจำ แต่มักเป็นการค้านอกฤดูกาลผลิต ส่วนหนึ่งเพื่อนำผลผลิตไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ไม่มีในชุมชน หรือรับสินค้าจากข้างนอกมาขายในชุมชน เป็นต้น พ่อค้ากลุ่มนี้จึงไม่ใช่พ่อค้าโดยอาชีพ (ฐลัทธิ, 2545, 2549)

พ่อค้าที่ค้าขายตลอดปีในแถบล้านนา ซึ่งเป็นการค้าสัตว์ต่าง ได้แก่ พ่อค้าจีนยูนนาน ซึ่งคนแถบล้านนาเรียก “พ่อค้าฮ่อ” คนกลุ่มนี้ค้าขายโดยอาศัยม้าต่าง ล่อต่าง เดินทางตั้งแต่ตอนใต้ของจีน แถบเมืองซือเหมา ลงมายังสิบสองปันนา ซึ่งมีตลาดใหญ่อยู่ที่เชียงรุ่ง ก่อนจะแวะขายสินค้าและซื้อสินค้าอีกทอดหนึ่งที่เมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นตลาดการค้าที่เชื่อมกับรัฐฉานของไทยใหญ่ เส้นทางการค้าช่วงนี้จึงมีพ่อค้าอีกกลุ่มหนึ่งคือพ่อค้าไทยใหญ่ หรือที่คนแถบล้านนาเรียก “พ่อค้าเงี้ยว” คนกลุ่มนี้อาศัยวัวต่างเป็นสำคัญ (Forbes and Henley, 1997)

การค้าสัตว์ต่างนั้นมักทำเป็นคาราวานเนื่องจากปัญหาเรื่องความปลอดภัยในการเดินทางเป็นสำคัญ และเรื่องการขนส่งที่จำกัดทั้งน้ำหนักสิ่งของและระวาง ในเพลงกล่อมเด็กก็พูดถึงการใช้วัวต่าง เช่น

“ปู้(เป็นคำเรียกสัตว์ตัวผู้) คำหน้อย	ใส่ต่างเบาเบา
ปู้คำเหลา	ใส่ต่างมันมัน
ปู้คำฝั้น	ใส่ต่างคร้วกีน
ปู้คำนิน	ใส่ต่างคร้วหย่อง
ปู้คำว่อง	เอาไว้นำทาง”

(พรรณเพ็ญ, ลมูล และรัชนี้, 2540)

การค้าของพ่อค้าทางไกลกลุ่มนี้มีความสำคัญในฐานะตัวกลางที่เชื่อมอาณาบริเวณที่เรียกว่าล้านนาเข้ากับดินแดนทางตอนใต้ของจีน ตลาดการค้าของมอญ พม่า และไทยใหญ่ รวมถึงเส้นทางการค้าทางด้านลาวและเขตหัวพัน รวมถึงสิบสองจุไทยด้วย เครือข่ายการค้าเหล่านี้จึงครอบคลุมพื้นที่การรับรู้เรื่องกลุ่มคน สังคม วัฒนธรรม ที่แตกต่างกันหลากหลาย ดังปรากฏเรื่องราวที่กล่าวถึงไว้ในตำนาน อันแสดงให้เห็นว่าผู้คนและบ้านเมืองเหล่านี้มิได้แยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่ได้ติดต่อสัมพันธ์กันมาโดยตลอด

สินค้า

สินค้าที่เคลื่อนไหวอยู่ในตลาดมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงบริบท สินค้าบางชนิดอาจเรียกได้ว่าเป็นตัวเชื่อมการค้าของล้านนาเข้ากับตลาดการค้าญวนนาน เช่น การค้าฝ้าย ซึ่งปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาสำรวจเส้นทางการค้าแถบนี้ทั้งของอังกฤษและฝรั่งเศส ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 สินค้าที่แพร่หลายและกลายเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนที่สำคัญคือ ฝิ่น การค้าฝิ่น และผ้าที่เริ่มนำเข้ามาทางเมืองท่า ผ้าเหล่านี้คือผ้าที่ผลิตขึ้นจากโรงงานในอาณานิคมของอังกฤษ (Grabowsky and Turton, 2003) การเปลี่ยนแปลงของสินค้า

ในแต่ละช่วงจึงสามารถอธิบายปัจจัยและความเปลี่ยนแปลงด้านอื่นได้ ด้วยพร้อมกัน

โดยทั่วไปการค้าของรัฐดินแดนตอนในสมัยจารีตสามารถจำแนกสินค้าได้กว้างๆ คือสินค้าของกลุ่มคนในที่ลุ่ม ได้แก่สินค้าภาคเกษตรงานหัตถกรรมจำพวกผ้าทอและอื่นๆ กับสินค้าของกลุ่มคนบนดอย ได้แก่สินค้าของป่า และอาจรวมถึงพืชที่ขึ้นได้ดีในที่สูง อากาศเย็น อย่างชาและเมี่ยง ความต้องการสินค้าที่ผลิตได้แตกต่างกันสร้างเงื่อนไขให้คนสองกลุ่มนี้ติดต่อกันมาช้านาน แม้กระทั่งเมื่อมีพ่อค้าและกลุ่มคนจากภายนอกเดินทางมาค้าขายยังล้ำนามากยิ่งขึ้น เช่น พ่อค้าจีนยูนนาน พ่อค้ากลุ่มนี้ยังคงเดินทางไปรับซื้อสินค้าบางอย่างถึงหมู่บ้านบนดอย หรือบางครั้งก็เป็นตัวกลางในการนำสินค้าบนดอยมาขายยังตลาดลุ่ม (Hallett, 1988) พ่อค้าจีนยูนนานมักมีลักษณะเฉพาะตัวคือสามารถพูดคุยกับผู้คนได้หลายภาษา และเข้าถึงกลุ่มคนได้ค่อนข้างหลากหลายวัฒนธรรม

เฉพาะตัวสินค้าเพียงอย่างเดียวจะพบว่า “สินค้าของป่า” เป็นเสมือนภาพตัวแทนสินค้าของตลาดในเขตภาคพื้นทวีป เมื่อกล่าวถึงการค้าในเขตเมืองท่า ความสัมพันธ์ทางการค้าของล้านนากับอยุธยา หรือความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองลาวก็ล้วนอธิบายผ่านความต้องการสินค้าของป่าจากเขตตอนในทั้งสิ้น (อุษณีย์, 2526, Koizumi, 1992) หรือความต้องการขยายอำนาจของเจ้าเมืองเข้าไปยังดินแดนต่างๆ มักได้รับการอธิบายเรื่องความต้องการแหล่งผลิตสินค้าสำคัญ อาทิ เกลือ แร่เหล็ก ฯลฯ (อรุณรัตน์ และวิยาจ, 2543)

จากที่กล่าวมาจะพบว่า ตลาด กลุ่มคน และสินค้าล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการค้า และแต่ละส่วนยังสัมพันธ์กันจนแยกไม่ออก หากพิจารณาการค้าในขอบเขตความหมายที่กว้างออกไป จะพบว่าการอธิบายกระบวนการก่อรูปและการดำรงอยู่ของรัฐก่อนสมัยใหม่จะมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้นหากพบว่าผู้คนสัมพันธ์กันอย่างไร มีเรื่องอะไรเข้ามา

เกี่ยวข้องบ้าง และพบว่าการค้ามิใช่เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต กระบวนการขัดเกลาทางสังคม และฉันทนอยู่ ในโครงสร้างความสัมพันธ์ที่มีรัฐเข้ามาข้องเกี่ยวอย่างจำกัด แต่เป็นสิ่งที่มิได้แยกขาดจากกัน พื้นที่ทางการค้าในฐานะที่เป็นทั้งพื้นที่ทางการเมือง พื้นที่ของการปะทะสังสรรค์ทางสังคม วัฒนธรรมของผู้คนซึ่งจะพบว่าลักษณะเด่นของตลาดในสังคมก่อนสมัยใหม่นั้น พื้นที่ที่ปัจจุบันอาจเรียกว่าเป็นพื้นที่ชายขอบ หรืออยู่บริเวณแดนต่อแดนของศูนย์กลางอำนาจรัฐนั้น เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะศูนย์กลางของการปฏิสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนและการยึดโยงความสัมพันธ์ในลักษณะข้ามแดนซึ่งมิได้มีความสำคัญมากนักในช่วงเวลานั้น

ความสำคัญของการค้าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์โดยเฉพาะรัฐดินแดนตอนใน จึงนำมาสู่คำอธิบายที่อาจให้ภาพแตกต่างออกไปภายหลังที่รัฐเหล่านี้พ้นสภาพการเป็นรัฐจารีต และถูกผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ภายใต้บริบทของการเคลื่อนไปสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ

บริบทของการปรับเปลี่ยนเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ของสยามและการผนวกดินแดนประเทศราช และตัวแสดง (Actors) ใหม่

การขยายอำนาจของสยามเข้ามายังล้านนา จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้อง อย่างน้อย 3 เรื่อง คือ หนึ่ง ความร่วมมือของกลุ่มชนชั้นนำในล้านนาและกลุ่มชนชั้นนำสยามในการขับไล่พม่าออกจากดินแดนล้านนา สอง การเข้ามาของระบอบอาณานิคมที่เริ่มยึดครองดินแดนรายล้อมสยามได้แก่พม่า ลาว และเวียดนาม ของอังกฤษและฝรั่งเศส และ สาม การเปลี่ยนแปลงในเชิงโลกทัศน์ของชนชั้นนำสยาม และการรวมศูนย์อำนาจภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในประเด็นแรกจะพบว่าเวลานั้นกลุ่มที่พยายามตั้งตัวเป็นใหญ่มีด้วยกันหลายกลุ่ม ส่วนใหญ่นำโดยพระสงฆ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา อย่างไรก็ตามกลุ่มที่ขอความช่วยเหลือจากสยามตั้งแต่สมัยพระเจ้าตาก เรื่อยมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในลักษณะขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นเป็นสำคัญและความสัมพันธ์กับสยามค่อนข้างเป็นไปอย่างจำกัด ขณะเดียวกันพม่าเริ่มประสบปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มคนภายใน ความแตกแยกของกลุ่มชนชั้นนำ และการคุกคามของอังกฤษซึ่งเริ่มทำสงครามและยึดครองพื้นที่จากตอนใต้ขึ้นไปถึงตอนบนได้สำเร็จช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 (ลัดดาวัลย์, 2545)

การเข้ามาของอาณานิคมได้มีส่วนเปิดพื้นที่การค้าในเขตภาคพื้นทวีป ด้วยปัจจัยหลายประการ ตั้งแต่ความต้องการอุปโภคบริโภคจำนวนมากของอังกฤษเพื่อใช้เป็นอาหารในกองทัพ และใช้ในการบุกเบิกพื้นที่เกษตรกรรมในเขตพม่าตอนล่าง (Siok-Hwa, Cheng, 1968) ความต้องการเชื่อมตลาดการค้าที่มะละแหม่งเข้ากับตลาดการค้าตอนบนตั้งแต่อังวะขึ้นไปถึงพะโม ซึ่งเป็นจุดหนึ่งที่สามารถเชื่อมไปจีนตอนใต้ จากอังวะมีเส้นทางที่เชื่อมมายังตลาดการค้าของล้านนาทางเส้นทางด้านตะวันตก ในช่วงเวลานี้การค้าปศุสัตว์และการบุกเบิกสัมปทานทำไม้จึงเติบโตอย่างรวดเร็ว (Furnivall, 1957) พร้อมกับการอพยพโยกย้ายของกลุ่มคนที่เข้ามาเป็นแรงงานในกิจการเหล่านี้ เช่น ชาวมุ จากลาว เป็นต้น

ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เงินรูปีอินเดียที่อังกฤษนำมาใช้ในพม่าจึงแพร่หลายในล้านนา ซึ่งคนท้องถิ่นเรียก “เงินแถบ” อย่างไรก็ตามเงินที่ใช้อยู่ก่อนหน้านี้ก็ยังใช้ต่อไปทั้งเงินทอก หอยเบี้ย และอื่นๆ ส่วนเงินบาทนั้นเข้าไปทีหลัง ตัวแสดง (Actors) ใหม่ๆ ที่เริ่มถูกพูดถึงในช่วงแรกคือพวกมิชชันนารีชาวอเมริกัน ที่เริ่มไปตั้งโบสถ์ โรงเรียน และโรงพยาบาลในเขตตอนใน พวกนี้ขึ้นไปโดยอาศัยเส้นทางน้ำและอาศัยพวกพ่อค้าที่เดินทางระหว่างเชียงใหม่มายังกรุงเทพฯ เป็น

หลัก (แมคกิลวารี, 2525, 2537) สยามเริ่มสนใจเข้าไปจัดการพื้นที่ในภาคเหนือภายหลังเกิดข้อพิพาทกับอังกฤษในเรื่องสัญญาสัมปทาน และอื่นๆ ซึ่งนำมาสู่การทำสนธิสัญญาเชียงใหม่สองครั้งในปี 2416 และปี 2426 รวมถึงเกิดข้อพิพาทเรื่องการไต่สวนคดีของคนในบังคับ (Subject) อังกฤษ ซึ่งพบว่าพวกที่เคยเดินทางไปมาค้าขายระหว่างล้านนากับอาณาจักรเวียงไค้เคียง เช่นพวกพ่อค้าฮ่อและเงี้ยว ล้วนเข้าไปสังกัดเป็นคนในบังคับอังกฤษทั้งสิ้น (Ratanaporn, 1986)

เมื่อข้าราชการของสยามเข้าไปสำรวจและจัดว่าราชการในเขตหัวเมือง จึงเริ่มกำหนดอัตราภาษีหลายอย่าง และรวมถึงการเรียกเก็บเงินรัชูปการ การกำหนดกฎเกณฑ์ในการเคลื่อนย้ายปศุสัตว์ การเดินทางข้ามแดนของสยามและอังกฤษ ซึ่งเรื่องเหล่านี้เกิดขึ้นไล่เลี่ยกันกับการสำรวจเพื่อทำเขตแดน การเข้าไปของข้าราชการสยามกระทบต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ของล้านนาหลายระดับ กลุ่มชนชั้นนำเก่า ตั้งแต่พวกเจ้าเมืองและขุนนางในระบบชั้น 5 ใบ ต้องรับเงินเดือนแทนการเก็บภาษีโดยตรงหรือให้ยกเลิกระบบกินเมืองแบบเดิมเสีย กลุ่มที่เคยมีผลประโยชน์ร่วมกันกับเจ้าเมืองได้แก่พวกพ่อค้าซึ่งกลายเป็นคนในบังคับของอังกฤษเริ่มถูกกีดกันออกจากพื้นที่การค้ามากขึ้น ทั้งปัญหาเรื่องการขออนุญาตผ่านแดน และการเรียกเก็บภาษี (เสถียร, 2478) ในขณะที่เดียวกันกลุ่มพ่อค้าคนจีนจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาเริ่มเข้าไปบุกเบิกยึดครองการค้าในเชียงใหม่และเมืองลำคัณ (ปลาย่อ, 2530กข)

กรณีของกบฏเงี้ยวเมืองแพร่เป็นตัวอย่างหนึ่งที่อาจอธิบายได้ว่าผลกระทบจากการจัดการปกครองในเขตหัวเมืองของรัฐสยามนั้น ได้เข้าไปรื้อโครงสร้างความสัมพันธ์ชุดเดิมออกทั้งระบบ นั่นมีส่วนทำให้การต่อต้านข้าราชการสยามได้รับการสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมจากคนในพื้นที่ค่อนข้างมาก

ตรวจสอบความคิดว่าด้วยรัฐก่อนสมัยใหม่ผ่านความคิดเรื่องการค้า

หากกลับไปตรวจสอบความคิดเกี่ยวกับรัฐจารีตและความสำคัญของการค้าก่อนหน้านี้จะพบว่า ทั้งตลาด กลุ่มคน และสินค้าได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปแล้วโดยเฉพาะช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ตลาดแทบจะลดความสำคัญลงเหลือเฉพาะมิติแรกคือทางด้านเศรษฐกิจ กลายเป็นแหล่งระบายสินค้าจากโรงงาน ทั้งสินค้าฟุ่มเฟือย ผ้าผืนที่มีสีสันฉูดฉาด ซึ่งราคาถูกกว่าผ้าทอ เงินตรากลายเป็นตัวกลางหลักในการแลกเปลี่ยน และการชำระหนี้ กลุ่มคนท้องถิ่นหรือกลุ่มคนพื้นเมืองเริ่มถูกกีดกันออกจากพื้นที่ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะบริเวณท่าแพและตลอดแนวน้ำปิงที่สามารถเทียบเรือสินค้าได้ (ฐลัทธิตี, 2523, 2527, อานันท์, 2523, 2527)

การศึกษามิติการค้าที่ครอบคลุมทุกด้าน แสดงให้เห็นว่าการผนวก รวมล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามไม่สามารถอธิบายได้เพียงว่า ระบบเศรษฐกิจการค้าของล้านนาเริ่มเปลี่ยนจากการค้าแบบยังชีพไปสู่การค้าในระบบเงินตรา หรือพยายามกำหนดจังหวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของล้านนาควบคู่กับสยาม เช่น กำหนดช่วงก่อนและหลังสนธิสัญญาบาวริง ทั้งนี้เนื่องจากล้านนามีพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่มีได้ไปพร้อมกันกับสยาม ทั้งก่อนหน้านี้ที่สยามจะเข้าไปจัดตั้งมณฑลพายัพนั้น ดังจะพบว่าตลาดการค้าของล้านนายังเชื่อมกับตลาดในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาน้อยมาก

การดำรงอยู่ของบ้านเมืองและความเคลื่อนไหวของการค้าจึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ของผู้คนเป็นสำคัญ ภาพการค้าจึงมีมิติที่น่าสนใจ และมีความหมายต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มคน และนัยเชิงสังคมการเมืองที่เข้ามากำกับอีกชั้นหนึ่ง การค้าในระบบความสัมพันธ์แต่ละชุด (ที่อาจไขว้กันหลายชุด) จึงเป็นเครือข่ายที่บรรจุชุดความสัมพันธ์ของผู้คนไว้แล้วเรียบร้อย มิติดังกล่าวมิได้ถูกกำกับควบคุมเช่นเดียวกับการจัดการปกครอง หรือการใช้อำนาจนำทางการเมืองแต่อย่างใด แต่เป็นเงื่อนไข

สภาวะที่เกิดขึ้นและทำหน้าที่ยึดโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนเข้าไว้ด้วยกัน จนกลายเป็นบ้าน เป็นเมืองขึ้นมา บทบาทของรัฐอาจมีส่วนในการสร้างสภาวะดังกล่าวขึ้น แต่มีข้อทั้งหมด เงื่อนไขที่แท้จริงน่าจะอยู่ที่กระบวนการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนขึ้นมาจากหน่วยย่อยๆ และขยายใหญ่ขึ้น กระทั่งมีความซับซ้อนมากขึ้น

โดยภาพรวมจะพบว่า การค้ากับเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาก่อนการสถาปนาระบบเทศาภิบาลมีการปรับตัวในแต่ละช่วงบริบทมาอย่างต่อเนื่อง งานศึกษาเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าการค้ามิได้แยกจากมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม แต่ผสมกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คนมายาวนาน การค้าของรัฐดินแดนตอนในยังมีส่วนอธิบายการก่อรูปของรัฐผ่านการปฏิสัมพันธ์กันของกลุ่มคนในระดับต่างๆ และในพื้นที่ทางการค้าเหล่านี้เองที่สร้างเงื่อนไขของกระบวนการรับรู้ความต่างระหว่างชาติพันธุ์ ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเข้ามากระทบต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าการแลกเปลี่ยน จึงส่งผลต่อการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงมิติความสัมพันธ์ในด้านอื่นไปด้วยพร้อมกัน

การนำเสนอบทความเรื่องนี้จึงประกอบไปด้วยความคาดหวังของผู้ศึกษาที่จะมีส่วนในการเปิดประเด็นเกี่ยวกับกลุ่มคนแถบล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางการค้าที่เปิดกว้าง เปิดโลกความคิดของผู้สนใจทั่วไปได้เรียนรู้ว่า การค้าที่เสมือนขาดมูลค่าทางเศรษฐกิจและแทบไม่มีความสำคัญนั้น แท้จริงแล้วมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอธิบายมิติความสัมพันธ์ของผู้คน บ้านเมือง และความเคลื่อนไหวทางสังคม หรือกล่าวอย่างรวบยอดได้ว่า การศึกษารัฐก่อนสมัยใหม่ผ่านมิติทางการค้านั้นไม่สามารถยึดติดกับความคิดเรื่องเศรษฐกิจเชิงศีลธรรมและการค้นหาหลักเกณฑ์มูลค่าส่วนเกินได้อีกต่อไป เพราะในความเป็นจริงแล้ว การค้าเป็นกิจกรรมซึ่งกลืนไปกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม การศึกษาในแง่มุมนี้จึงน่าจะเป็นวิธีการศึกษาหนึ่งที่จะเข้าใจรัฐก่อนสมัยใหม่ผ่านชีวิตของคนธรรมดาสามัญได้

เชิงอรรถ

1. บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ของผู้ศึกษา ประจำปีการศึกษา 2550 ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้นำเสนอเนื้อหาบางส่วนในเวทีสัมมนาของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2552 ณ อาคารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ส่วนการจัดทำวิทยานิพนธ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการให้การสนับสนุนการจัดทำวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตของบัณฑิตวิทยาลัย ในสังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย ภายใต้อาณัติความสำเร็จนี้ ผู้ศึกษาขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ครูผู้ให้คำชี้แนะ และกำลังใจในการศึกษาด้วยดีเสมอมา รวมถึงอาจารย์ท่านอื่นที่มิได้เอ่ยนาม เจ้าหน้าที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ เพื่อนนิสิต ครอบครัวและญาติมิตรของผู้ศึกษา และที่ขาดไม่ได้คือขอขอบคุณ คุณศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ ผู้ร่วมถกเถียงและแสวงหาการเติบโตทางความคิด ผู้ให้กำลังใจและเผชิญอุปสรรคร่วมกันมาโดยตลอด หากเกิดข้อผิดพลาดประการใดในส่วนขอเนื้อหาที่ปรากฏในบทความชิ้นนี้นัย่อมอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ศึกษาแต่ผู้เดียว.
2. นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
3. ดูการทบทวนแนวคิดว่าด้วยรัฐก่อนสมัยใหม่เพิ่มเติมในงานของเรโนลด์ส Reynolds, Craig J. "Paradigms of the Premodern State", **Seditious Histories : Contesting Thai and Southeast Asian Past**, Pp. 31-52 (Seattle : University of Washington Press, 2006).

บรรณานุกรม

- กัญญา ลีลาชัย. *ประวัติศาสตร์ชนชาติไท*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจิตรศิลป์, 2544.
- ฐลัทธิต ฐาติ. *พ่อค้าวัวตัวผู้ นักเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398 – 2503)*. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2545.
- ฐลัทธิต ฐาติ. *พ่อค้าเรือหางแมงป่อง นายฮ้อยหลวงลุ่มน้ำปิง (พ.ศ. 1839-2504)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ผลงานวิจัยของฐลัทธิต ฐาติ. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2549.
- ทวี สว่างปัญญากร, กรรณิการ์ พันชนะ และเรณู วิชาศิลป์ (ปริวรรต). *สำนวนและสุภาษิตไทยเขิน*. เอกสารลำดับที่ 14. เชียงใหม่ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยล้านนา, 2528.
- พรหมเพ็ญ เครือไทย, ลมูล จันทน์หอม และรัชนี ศรีอ่อนศรี. *เพลงกล่อมเด็กล้านนา*. โครงการศึกษาวิจัยโครงการศึกษาวิจัยนิทานพื้นบ้านล้านนา ปรัชมปราณีและเพลงพื้นบ้านล้านนา. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
- ปลาย้อ ชนชนนท์. *ทุนนิยมท้องถิ่นภาคเหนือ*. ศิลปวัฒนธรรม 8(กุมภาพันธ์ 2530ก): 106-110.
- ปลาย้อ ชนชนนท์. *นายทุนพ่อค้ากับการก่อตัวและขยายตัวของระบอบทุนนิยมในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2464-2523*. กรุงเทพมหานคร : โครงการหนังสือเล่มสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, 2530ข.
- มณี พยอมยงค์ (ปริวรรต). *คลองพิจารณาแต่งถ้อยชนคำ*. โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- มาชูฮารา, โยชิยุกิ. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 จาก “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า”*. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2546.
- แมคกิลวารี, เดเนี่ยล. *เมืองไทยที่ข้าพเจ้ารู้จัก*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุริยบรรณ, 2525.
- แมคกิลวารี, ดี.ดี. *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว อดีตชีวิตของศาสนาจารย์เดเนี่ยล แมคกิลวารี ดี.ดี. แปลโดยจิตราภรณ์ ตันรัตนกุล*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามประเทศ, 2537.
- ลัดดาวัลย์ แซ่เขียว. *200 ปี พม่าในล้านนา*. กรุงเทพมหานคร : โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค, 2545.
- สมจิตร เรืองคณะ. *ประวัติเมืองเชียงใหม่*. นำชมโบราณวัตถุสถานในอำเภอเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่. หน้า 4-10. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2513.

- เสถียร ลายลักษณ์ (รวบรวม). *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9-11, 17, 18*. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมสส์, 2478.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ (ปริวรรต). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรัสวิน, 2543.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. การขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาไทย. *สังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 3* (ตุลาคม 2522-มีนาคม 2523): 1-23.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. *พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา*. พิมพ์ครั้งแรก. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2527.
- อุษณีย์ ธงไชย. *ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ.1839-2101*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2526.
- อัญชลี สันตุสสน. รายงานการพบล่องมโหรีที่กินพื้นที่จังหวัดเชียงราย เมื่อ พ.ศ. 2546 : ลวดลายพิเศษกับข้อสังเกตเกี่ยวกับกลุ่มชนเจ้าของล่องมโหรีที่กินพื้นที่และข้อสันนิษฐานด้านอายุสมัย. *ศิลปากร 48* (พฤศจิกายน - ธันวาคม 2548): 65-75.
- ฮอลล์, ดี. จี. อี. *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1*. ชาลวีย์ เกษตรศิริ และอานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.
- Chiranan, Prasertkul. *Yunnan Trade in the Nineteenth Century : Southwest China's Cross-Boundaries Function System*. Bangkok : Institute of Asian Studies Chulalongkorn University, 1989.
- Colquhoun, Archibald Ross and Hallett, Holt S. *Amongst the Shans*. S.I. : s.n., n.d.
- Colquhoun, Archibald Ross. *Ethnic history of the Shans*. Delhi : Manas Publication, 1985.
- Forbes, Andrew and Henley, David. *The Haw : traders of the Golden Triangle*. Bangkok : Teak House Press, 1997.
- Furnivall, J. S. *An Introduction to the Political Economy of Burma*. Rangoon : Peoples' Literature Committee & House Press, 1957.
- Grabowsky, Volker and Turton, Andrew. *The Gold and Silver Road of Trade and Friendship : The McLeod and Richardson Diplomatic Missions to Tai States in 1837*. Chiang Mai : Silkworm books Press, 2003.
- Hallett, Holt S. *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan state*. Bangkok : White Lotus, 1988.

- Koizumi, Junko. The communication of Suai from Northeast Siam in the Middle of the Nineteenth Century. *Journal of Southeast Asian Studies*. 23 (September 1992) : pp. 276-307.
- Ratanaporn Sethakul. *Political, Social, and Economic Changes in the Northern States of Thailand Resulting from the Chiang Mai Treaties of 1874 and 1883*. Doctor of Philosophy Dissertation, Department of History. Northern Illinois University, 1986.
- Reynolds, Craig J. Paradigms of the Premodern State. *Seditious Histories : Contesting Thai and Southeast Asian Past*. Pp. 31-52. Seattle : University of Washington Press, 2006. Siok-Hwa, Cheng. *The Rice Industry of Burma 1852-1940*. Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1968.
- Skinner, William G. Marketing and Social Structure in Rural China (Part 1). *Journal of Asian Studies*. 24(November 1964): 3-43.
- Smyth, H. Warington. *Exploring for gemstones on the Upper Mekong : Northern Siam and parts of Laos in the years 1892-1893*. Bangkok : White Lotus Press, 1998.